

1992 M. SPALIO 25 D. LIETUVOS RESPUBLIKOS KONSTITUCIJOS KAI KURIOS TEISINĖS IR POLITINĖS IŠTAKOS

Doc. dr. Juozas Žilys

Lietuvos teisės universitetas, Teisės fakultetas, Konstitucinės teisės katedra
Ateities g. 20, 2057 Vilnius
Telefonas 271 45 46
Elektroninis paštas ktk@ltu.lt

Pateikta 2002 m. spalio 21 d.

Parengta spausdinti 2002 m. gruodžio 13 d.

Recenzavo Lietuvos teisės universiteto Teisės fakulteto Teisės istorijos katedros vedėjas profesorius habil. dr. Mindaugas Maksimaitis ir šio fakulteto Konstitucinės teisės katedros docentas dr. Gediminas Mesonis

S a n t r a u k a

Vertinant šiuolaikinę Lietuvos Respublikos Konstituciją reikia konstatuoti tai, kad ji išreiškia ir atspindi politinius teisinius demokratijos vyksmo procesus ir jų padarinius. Siekiant suvokti dabarties konstitucinės sistemos visumą būtina atsižvelgti į teisinius, politinius ir į istorinius šios problemos aspektus. Visa tai lemia visapusiškesnį konstitucinių institutų ir kitų konstitucinių reiškinių, objektyvių ir subjektyvių veiksmų, dariusių įtaką jų formavimuisi, supratimą. Tai yra labai svarbu, nes neįvertinę minėtų ir kitų aplinkybių, neatsakysime ir į pagrindinį klausimą, t. y. kokia yra Lietuvos Respublikos Konstitucijos pagrindų genėzė.

Straipsnyje nagrinėjami pagrindiniai teisiniai politiniai reiškiniai, kurie, autoriaus nuomone, buvo labai svarbūs kuriantis šiuolaikinei Lietuvos konstitucinei sistemai. Šiame kontekste išskirtini trys etapai. Pirmajam etapui priskirtinas 1988–1990 m. laikotarpis. Jo pagrindinis bruožas buvo tai, kad buvo peržiūrima galiojanti politinė sistema. Antrasis Lietuvos konstitucinės raidos etapas sietinas su Lietuvos Respublikos Laikinojo Pagrindinio Įstatymo galiojimo laikotarpiu. Šis laiko tarpinis apibūdinamas kaip pereinamasis laikotarpis, kurio metu brendo Lietuvos valstybės konstitucinių pagrindų koncepcija. 1992 m. spalio 25 d. priėmus Lietuvos Respublikos Konstituciją prasidėjo trečiasis raidos etapas, kuris tęsiasi iki šiol.

I v a d a s

Šiuolaikinės Lietuvos konstitucinė sistema formavosi keliais etapais. *Pirmajam etapui* priskirtinas 1988–1990 m. laikotarpis. Jo pagrindinis bruožas buvo tai, kad vyko tarybinės politinės sistemos revizija, o esminis politinis veiksnys, skatinęs šį reiškinį, buvo Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio teisinės politinės idėjos ir praktinė veikla. Būtent tada pradėjo veikti tradicinės ir netradicinės Lietuvos visuomenėje politinės partijos, imtas neigti vienpartinės sistemos alogiškumas. Tas laikotarpis, kuris ir dabar apibūdinamas kaip konstitucinis karas su TSRS, ženklus ir tuo, kad buvo brandinamos naujos konstitucinės sistemos vizijos, kurios materializavosi naujos Konstitucijos ar konstitucinių teisės aktų projektų pavidalu. Šiuo atžvilgiu negalima pamiršti esminio klausimo, t. y. atsakyti į tai, kokia politinė teisinė sistema buvo pertvarkoma ir laužoma. Aišku, būtina konstatuoti, kad Lietuva buvo aneksuota ir okupuota valstybė. Tačiau pažymint šią visuotinai pripažintą politinę teisinę situaciją, reikia atsižvelgti į tai, kad ši prievarta primesta ir suformuota sistema buvo politinė teisinė tikrovė, kurioje veikė realūs dėsniai ir taisyklės. Taigi tautos išsivadavimo kovos pagrindinis tikslas visų pirma buvo peržiūrėti esamą politinę konstrukciją, o tada sukurti Tautos lūkesčius atitinkančius šios sistemos konstitucinius pagrindus, t. y. gyvastingą savąją konstitucinę sistemą.

Papildomai galima pažymėti, kad egzistavusi teisinė tvarka apibūdinama kaip *quasi* teisinė, o konstituciniu lygmeniu – *quasi* konstitucinė.

Visuomenės ir valstybės konstitucinių pagrindų brendimo atžvilgiu išskirtinas *antrasis etapas*, kuris sietinas su Lietuvos Respublikos Laikinojo Pagrindinio Įstatymo galiojimo laikotarpiu, t. y. iki 1992 m. spalio 25 d. Lietuvos Respublikos Konstitucijos priėmimo. Šį laiko tarpą pagrįstai galima įvardyti kaip pereinamąjį. Tai buvo prieštaringa ir eklektiška sistema, daugeliu parametru panaši į buvusią tarybinę sistemą. Tačiau šis laikotarpis labai svarbus Lietuvos konstitucionalizmo raidoje. Jo metu formavosi Lietuvos visuomenės partinė sistema, brendo konstitucinės koncepcijos apmatai, parengti konkretūs konstitucijų projektų tekstai. Aštroje politinėje teisinėje polemikoje brendo valdžių sandaros suvokimas, valdžių tarpusavio santykių pagrindai, kurie vėliau buvo įtvirtinti Konstitucijoje. Negalima būtų nepaminti, kad tuo metu kaupėsi parlamentinės demokratijos, Vyriausybės ir kitų valdymo institucijų sistemos funkcionavimo patyrimas. Aišku, kaip jau minėta, galima aptikti daugelį negatyvių to meto politinės teisinės sistemos funkcionavimo bruožų, tačiau tuo metu daugelis teorinių politinės sistemos nuostatų buvo išbandytos realiuose politiniuose ir teisiniuose procesuose.

1992 m. spalio 25 d. priėmus Lietuvos Respublikos Konstituciją prasidėjo *trečiasis konstitucinės sistemos raidos etapas*. Jo esminiais bruožais laikytini: politinės sistemos pagrindų konstitucionalizavimas; valdžios galių konstitucinis ribojimas; dinamiška politinės sistemos turinio raida pagal Konstitucijos nuostatas; valstybės valdžios institucijų konstitucinės sąveikos tobulinimas; politinės sistemos konstitucinių pagrindų stabilumas, kurį visų pirma lėmė griežta Konstitucijos keitimo tvarka; politinės sistemos konstitucinių pagrindų garantijos (įstatymų konstitucingumo kontrolė), konstitucinė atsakomybė už Konstitucijos pažeidimą (apkaltos procesas) ir kt.

Taigi galima konstatuoti, kad kiekvienas iš nurodytų etapų buvo svarbus kuriant Lietuvos Respublikos Konstitucijoje įtvirtintą politinę sistemą. Jos turinį papildė ir patikslina įstatymai ir kiti teisės aktai, reguliuojantys konkrečius visuomeninius santykius politikos ir teisės srityje.

1. Politinės sistemos revizija 1988–1990 metais

1.1. Aptariant temą reikia pažymėti, kad pagrindinė visuomenės politinė jėga, telkusi tautos lūkesčius atkurti nepriklausomą demokratinę Lietuvos valstybę ir jos konstitucinę sistemą, buvo Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdis. Jo įsikūrimas ir veikla vertintinas kaip unikalus atvejis, kai bet kokią iniciatyvą varžančios politinės teisinės sistemos tikrovėje gimsta reiškinys, kurio pagrindinis tikslas – paneigti pačią sistemą. Būtent Sąjūdis buvo politinis veiksnys, skatinęs visapusišką diskusiją tiek dėl bendrųjų demokratijos, istorinio teisingumo klausimų, tiek dėl konkrečių konstitucinių klausimų, kurie aktualizavosi politiniame procese 1988–1990 metais.

Steigiamajame suvažiavime (1988 m. spalio 22–23 d.) priimtoje rezoliucijoje „Dėl Lietuvos TSR suvereniteto sampratos“ buvo rašoma: „Turi būti visiškai įgyvendintas Konstitucijos garantuotas Lietuvos TSR nacionalinis ir valstybinis suverenitetas, teisė pasirinkti veikimo būdą tarptautiniuose santykiuose, savo visuomeninę ir politinę sistemą, spręsti kitus valstybės vidaus gyvenimo klausimus“ [1, p. 218–219]. Nors šioje rezoliucijoje dar buvo rašoma apie Lietuvos TSR valstybinį suverenitetą, tačiau pabrėžiant teisę pasirinkti veikimo būdą tarptautiniuose santykiuose ir ypač pabrėžiant teisę pasirinkti visuomeninę ir politinę sistemą, akivaizdu, kad jau tada buvo galvojama apie visiškai naują politinės sistemos kokybę.

1.2. Svarbus teisinis veiksnys, keitęs politinės sistemos raidą, buvo 1989 m. vasario 17 d. Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo įsakas „Dėl piliečių savanoriškų susivienijimų įstatų laikinos registravimo tvarkos“ [2]. Šio įsakymo priėmimą lėmė tai, kad Lietuvoje jau tuo metu buvo atkurtos kai kurios tradicinės politinės partijos, stichiškai kūrėsi naujos visuomeninės organizacijos – klubai, draugijos, sąjungos, visuomeniniai judėjimai pagal įvairias socialinio gyvenimo sritis ir žmonių interesus.

Nors įsake nustatyta visuomeninių organizacijų teisinė registravimo tvarka ir nebuvo visiškai demokratiška – ji buvo pagrįsta ne pareiškimų, bet leidimų sistema, nebuvo nustatyta atsisakymo registruoti teismo apskundimo tvarka, tačiau tai buvo svarbus žingsnis suteikiant naują impulsą egzistuojančiai politinei sistemai reformuoti. Pagal įsake nustatytą tvarką visuomeninių organizacijų, kurių veikla apėmė visą Lietuvos teritoriją arba kelis regionus ir miestus, įstatai buvo registruojami Ministrų Tarybos aktu, o tų visuomeninių organizacijų, kurios veikė konkrečiau rajono, miesto teritorijoje – atitinkamu Liaudies deputatų tarybos vykdomojo komiteto aktu [3].

Esminį lūžį transformuojant politinę sistemą ir formalizuojant politinės sistemos kaitos reiškinį ženklino Lietuvos TSR Konstitucijos 6 ir 7 straipsnių redakcijos pakeitimas [4]. Šia Konstitucijos pataisa buvo nustatyti vienodi visų politinių partijų, visuomeninių organizacijų ir visuomeninių judėjimų veikimo konstituciniai pagrindai [5]. Reikia konstatuoti, kad būtent šis teisinis veiksmas buvo vienas svarbiausių to meto politinio proceso faktų, teisiškai pagrinduosi visiškai naujos kokybės visuomenės politinės sandaros formavimosi prielaidas.

Pakeitusi Lietuvos TSR Konstitucijos 6 ir 7 straipsnių naujas redakcijas Aukščiausioji Taryba pripažino tuo metu veikusią Lietuvos Komunistų partiją Lietuvos Komunistų partijos, įregistruotos 1940 m. birželio 25 d. Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijoje, teisių perėmėja, pavedė Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumui papildyti anksčiau minėtą įsaką dėl savanoriškų susivienijimų įstatų laikinos registravimo tvarkos ir nustatyti politinių partijų registravimo tvarką, kuri galios iki politinių partijų įstatymo priėmimo [6].

1.3. Peržiūrint politinę sistemą svarbų vaidmenį suvaidino 1989 m. gegužės 18 d. Aukščiausiosios Tarybos deklaracija „Apie Lietuvos valstybinį suverenitetą“ [7]. Joje buvo pabrėžiamas Lietuvos valstybingumo istoriškumas, prievartinis neteisėtas Lietuvos valstybės prijungimas prie TSRS, dėl kurio Lietuva prarado politinį, ekonominį bei kultūrinį savarankiškumą. Deklaracijoje buvo paskelbta, kad Lietuvoje galioja tik jos Aukščiausiosios Tarybos priimti ir patvirtinti įstatymai, o ateities santykiai su TSRS ir kitomis valstybėmis turi būti nustatomi tik valstybių sutartimis. Tą pačią dieną buvo priimti ir esminiai Konstitucijos pakeitimai ir papildymai [8].

Konstitucijos 11 straipsnyje buvo nustatyta, kad žemė, jos gelmės, vidaus ir teritoriniai vandenys, miškai ir kiti gamtos išteklių yra Respublikos nacionalinis turtas ir išimtinė Lietuvos TSR nuosavybė. Buvo nustatytos ir oro erdvės virš Respublikos teritorijos, jos pakrantės kontinentinio šelfo ir ekonominės zonos Baltijos jūroje išimtinės teisės. Be to, Respublikos nuosavybe buvo pripažinti visi kiti ūkio objektai, Lietuvos istorijos ir kultūros vertybės. Taip buvo iš esmės pakoreguota iki tol galiojusi nuostata, kad viskas yra „tarybinės liaudies“ turtas.

Vietoj Konstitucijos 31 straipsnio įtvirtintos bendrosios sąjunginės pilietybės buvo nustatyta Lietuvos pilietybė. Jos netekimo, įgijimo sąlygos vėliau buvo reglamentuotos Lietuvos Respublikos pilietybės įstatymu [9]. Iš Konstitucijos 37 straipsnio buvo išbrauktos nuostatos, kad piliečių teises ir laisves garantuoja TSRS Konstitucija, TSRS įstatymai. Naujoje straipsnio redakcijoje numatyta, kad Lietuvos piliečių teises ir laisves, kurias skelbia Respublikos Konstitucija, garantuoja įstatymai ir visuotinai pripažinti tarptautiniai teisės aktai. Buvo pabrėžiama, kad teisių ir laisvių gynimas garantuojamas teisme.

1.4. Nagrinėjamos temos atžvilgiu buvo labai svarbios Konstitucijos 70 straipsnio pataisos. Prieš tai galiojusioje redakcijoje buvo pabrėžiama, kad TSRS įstatymai privalomi. Minėtas straipsnis buvo iš esmės pakoreguotas ir nustatyta, kad Respublikoje galioja tik jos Aukščiausiosios Tarybos arba referendumu priimti įstatymai. TSRS įstatymai ir TSRS valstybinės valdžios ir valdymo organų teisiniai aktai Lietuvos Respublikos teritorijoje galėjo galioti tik Aukščiausiajai Tarybai juos patvirtinus ir įregistravus nustatyta tvarka. Minėtų aktų galiojimas galėjo būti apribotas arba sustabdytas Aukščiausiosios Tarybos nutarimu. Apibendrinant Konstitucijos 70 straipsnio pataisų esmę galima būtų jas apibūdinti kaip savotiško ratifikacinio proceso įtvirtinimą. Toks ratifikavimas reiškė TSRS įstatymų galiojimo apribojimą, o tai iš esmės pradėjo keisti iki tol veikusios ne tik politinės, bet ir teisinės sistemos pobūdį.

Darytina išvada, kad minėtų konstitucinių pataisų priėmimas paskatino pradėti formuoti savarankišką teisinę sistemą. Tiek Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos, tiek ir jos

Prezidiumo posėdžiuose buvo vis mažiau paisoma TSRS teisės aktų, ignoruojami, laužomi konservatyvūs ir nedemokratiški teisės postulatai [10].

Priėmus Konstitucijos 70 straipsnio pataisą reikėjo nustatyti teises procedūras, kaip turi būti įgyvendinamas tuo metu naujas TSRS teisės aktų bei Lietuvos Respublikos įstatymų ir kitų norminių aktų sąveikos principas. 1989 m. lapkričio 3 d. Aukščiausioji Taryba priėmė nutarimą „Dėl Lietuvos TSR Konstitucijos (Pagrindinio Įstatymo) 70 straipsnio taikymo tvarkos“ [11]. Buvo įtvirtinta, kad laikinai – tol, kol veiklą pradės naujojo šaukimo Aukščiausioji Taryba, Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumas priims sprendimus dėl TSRS valstybinės valdžios ir valdymo organų teisinių aktų įsigaliojimo Lietuvos teritorijoje. Šių teisinių aktų ar jų atskirų normų galiojimo sustabdymo ar apribojimo klausimus galėjo spręsti tik Aukščiausioji Taryba. Nutarime buvo numatyta, kad TSRS įstatymų, kitų TSRS valstybinės valdžios ir valdymo organų teisinių aktų normos įsigalioja Lietuvos teritorijoje tik tokiais atvejais: kai šios normos tiesiogiai įtraukiamos (inkorporuojamos) į Lietuvos įstatymus ar kitus norminius aktus aukščiausiųjų valstybinės valdžios organų sprendimu; kai Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba ir Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumas priima atskirą sprendimą dėl šių normų galiojimo. Priėmus tokius sprendimus teisės aktai turėjo būti registruojami TSRS įstatymų aktų, galiojančių Respublikos teritorijoje, registro knygoje. Analogiška teisinė tvarka buvo taikoma ir valdymo institucijų priimtų aktų atžvilgiu.

1.5. Politinio vyksmo kryptys Sąjūdžio rinkiminėje programoje buvo grindžiamos konkrečiai apibrėžtais kriterijais. Šiame dokumente buvo numatyti ne tik bendrieji politikos tikslai, tačiau ir konkretūs žingsniai vaduojantis iš esamos politinės sistemos ir kuriant naująją, kuri atitiktų artimiausius ir tolimesnius tautos lūkesčius [12].

Siekiant panaikinti aneksijos padarinius Sąjūdžio rinkiminėje programoje buvo pabrėžta, kad 1990 m. TSRS sulaužė tarpusavio sutartis ir įvykdė agresiją prieš Lietuvos Respubliką, nuvertė jos vyriausybę, prievartiniais ir suklastotais balsavimais sudarė Liaudies seimą, kuris, pasisavinęs tautos suverenias teises, paskelbė deklaracijas, siekdamas pridengti Lietuvos aneksiją, pretekstu inkorporuoti Lietuvą į TSRS sudėtį, o jos gyventojus paversti TSRS piliečiais. Programoje Sąjūdis numatė, kad artimiausiu metu būtina parlamentiniu konstituciniu keliu panaikinti Lietuvos aneksiją ir paskelbti Lietuvos valstybės atkūrimo aktą.

Programoje buvo numatyti pagrindiniai tikslai, kuriuos turės įgyvendinti su šia programa rinkimuose dalyvavę deputatai. Pagrindinis iš jų – paskelbti, jog 1940 m. Liaudies seimo deklaracijos ir nutarimai yra neteisėti ir negalioja nuo jų priėmimo momento. Siekiant panaikinti bet kokias politines teises sąsajas su TSR konstitucine sistema buvo numatyta, kad kiti žingsniai turėjo būti Lietuvos TSR konstitucijos revizija: pakeisti 29–ąjį ir 30–ąjį straipsnius dėl TSRS ginkluotųjų pajėgų bei panaikinti 61 straipsnį dėl Lietuvos TSR piliečių pareigos tarnauti TSRS ginkluotosiose pajėgose; papildyti 52–ąjį straipsnį nuostata, kad LTSR piliečiai negali būti išgabenti už Lietuvos TSR ribų prieš jų valią; pakeisti 28, 57, 71, 72, 75, 77, 97–ąjį straipsnius taip, kad būtų panaikintos Lietuvos TSR ir jos piliečių konstitucinės prievolės TSRS ir pakeisti 7–ojo skirsnio pavadinimą bei 68–ąjį straipsnį, traktuojančius Lietuvą kaip sudedamąją TSRS dalį.

Programoje konstatuota, kad teisiškai panaikinus aneksiją normalus valstybės funkcijų atkūrimas nebus garantuotas tol, kol TSRS kariuomenės statusas, jos išvedimo iš Lietuvos teritorijos terminai ir sąlygos nebus nusakyti valstybių sutartimis. Sąjūdis pareiškė esąs už Lietuvos neutralitetą, kaip aukščiausią jos užsienio politikos tikslą.

Prieš pereinant į nepriklausomos Lietuvos valstybės konstitucingumo laikotarpį esminės reikšmės turėjo Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos nutarimas „Dėl 1939 m. Vokietijos–TSRS sutarčių ir jų pasekmių Lietuvai likvidavimo“, kuriuo buvo paskelbta, kad Liaudies Seimo 1940 m. liepos 21 d. Lietuvos įstojimo į TSRS deklaracija, kaip neišreiškusi lietuvių tautos valios, yra neteisėta ir negaliojanti. Kartu buvo pareikšta, kad TSRS 1940 m. rugpjūčio 3 d. įstatymas „Dėl Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos priėmimo į Tarybų Socialistinių Respublikų Sąjungą“ yra neteisėtas ir Lietuvos juridškai nesaisto. Buvo pasiūlyta TSRS pradėti dvišales derybas dėl Lietuvos valstybės nepriklausomybės atkūrimo [13].

2. Bendrieji konstitucinės sistemos bruožai pagal Laikinąjį Pagrindinį Įstatymą 1990–1992 m.

2.1. Pabrėždami Laikinojo Pagrindinio Įstatymo reikšmę Lietuvos konstitucingumo raidoje kartu privalome atkreipti dėmesį į tai, kad būtent šio akto galiojimo laikotarpiu vyko visapusiška politinė teisinė diskusija apie būsimąją Lietuvos valstybės konstitucinę tvarką ir, aišku, apie politinę visuomenės sistemą. Šį politinį procesą ženklino daugelis reikšmingų konstitucinių faktų ir reiškinių, neatsiejamų nuo šiuolaikinio Lietuvos valstybės konstitucionalizmo. Ką mes turime galvoje? *Visų pirma* – 1991 m. vasario 9 d. apklausą (plebiscitą), kurios metu Lietuvos tauta sprendė būsimosios Lietuvos Konstitucijos pagrindinės normos, t. y. Lietuvos valstybės formos klausimą. *Antra* – Lietuvos Respublikos Konstitucijos koncepcijos metmenų parengimą 1991 metais [14]. *Trečia* – 1993 m. gegužės 23 d. referendumą, kuriame buvo svarstomi įstatymų projektai siekiant nedelsiant atkurti Lietuvos Respublikos Prezidento instituciją. *Ketvirta* – 1992 m. spalio 25 d. referendumą, kurio metu buvo priimta Lietuvos Respublikos Konstitucija.

Šiuos ženklus Lietuvos konstitucionalizmo raidos reiškinius reikia visapusiškiau įvertinti, nes jie iš dalies atskleidžia ir Lietuvos politinės sistemos genezę.

2.2. LPĮ iš esmės buvo apibūdintas valdžių atskyrimo principas – valstybės valdžią Lietuvoje vykdė Aukščiausioji Taryba, Lietuvos Respublikos Vyriausybė ir Teismas. Taigi buvo atsisakyta deklaruoti valdžios organizavimo principą – *demokratinį centralizmą* (vieningumą), kuris reiškė, kad visi valstybinės valdžios organai – nuo žemiausių iki aukščiausių – renkami, jie atsiskaito liaudžiai, aukštesniųjų organų sprendimai privalomi žemesniesiems. Pagal buvusią koncepciją Liaudies deputatų tarybos – Lietuvos TSR Aukščiausioji Taryba, rajonų, miestų, miestų rajonų, gyvenviečių ir apylinkių Liaudies deputatų tarybos sudarė bendrą valstybinės valdžios organų sistemą, į kurią įėjo ir vykdomosios institucijos – Ministrų Taryba ir Tarybos vykdomieji komitetai.

Reikia pažymėti kitą esminį dalyką – nors ir buvo atsisakyta deklaruoti *demokratinio centralizmo* principą, jo dvasia buvo akivaizdi valstybės institucijų konstrukcijoje. Pagal LPĮ Liaudies deputatų tarybos – Aukščiausioji Taryba, rajonų, miestų, gyvenviečių ir apylinkių tarybos sudarė vientisą Lietuvos atstovaujamojų valstybinės valdžios organų sistemą. LPĮ skirsnyje „Deputatas“ buvo nustatyta, kad deputatai organizuoja tarybų sprendimų įgyvendinimą, kontroliuoja valstybės organų, įmonių, įstaigų ir organizacijų darbą. Šia nuostata buvo įtvirtintas bendros valdžios pobūdis – atstovaujamosios institucijos deputatas ne tik priimdavo įstatymus, bet ir turėjo organizuoti jų įgyvendinimą. Perėmus buvusiąją koncepciją, Aukščiausiosios Tarybos deputatas Aukščiausiosios Tarybos sutikimu galėjo vykdyti savo įgaliojimus ir nenutraukdamas darbinės veiklos. LPĮ buvo pabrėžiama deputato pareiga už savo ir atitinkamos tarybos darbą atsiskaityti rinkėjams, kolektyvams, politinėms partijoms, visuomeninėms organizacijoms ir judėjimams, iškėlusiems jį kandidatų į deputatus. LPĮ buvo įtvirtintas imperatyvinio mandato principas – deputatas, nepateisinęs rinkėjų pasitikėjimo, galėjo būti atšauktas daugumos rinkėjų sprendimu. Tuo metu veikė specialus įstatymas, nustatantis tokio atšaukimo procedūras.

Aukščiausioji Taryba turėjo teisę panaikinti Ministrų Tarybos nutarimus ir potvarkius, taip pat rajonų ir miestų tarybų sprendimus, jeigu jie prieštaravo įstatymams. Aukštesniųjų tarybų teisė naikinti žemesniųjų tarybų teisės aktus, atspindėdama valdžios vieningumą, buvo tas teisinis būdas, kuris savaime neigė teisminės valdžios, kaip valstybės valdžios savarankiškos dalies, prerogatyvas užtikrinti teisėtumą ir teisingumą.

Aukščiausiosios Tarybos struktūroje išliko Prezidiumas. Tiesa, jo teisinis statusas buvo iš esmės pakoreguotas. Tačiau ir toliau Prezidiumui liko funkcijos, kurias demokratinėse valstybėse sprendžia valstybės vadovas ar kiti konstituciniai organai. Prezidiumas ir toliau teikė pilietybę ir sprendė prieglobsčio suteikimo klausimus; teikė malonę; skyrė apdovanojimus; skyrė ir atšaukė diplomatinis atstovus užsienio valstybėse ir prie tarptautinių organizacijų; priėmė akredituotų užsienio valstybių diplomatinį atstovų įgaliojamojus ir atšaukiamuosius raštus.

Ministrų Taryba (Vyriausybė) buvo atsakinga ir atskaitinga Aukščiausiajai Tarybai, o laikotarpiu tarp Aukščiausiosios Tarybos sesijų – Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumui. Taigi nors pagal LPJ Prezidiumo įgaliojimai ir buvo apriboti, tačiau, kaip matome iš nuostatos dėl Vyriausybės atskaitingumo Prezidiumui, iš dalies nebuvo atsisakyta senosios sistemos likto.

Kad ir kaip vertintume Laikinąjį Pagrindinį Įstatymą, jo galiojimo laikotarpis buvo reikšmingas Lietuvos konstitucionalizmo istorijoje – tada brendo ir formulavosi politinės bei teisinės idėjos dėl Lietuvos valstybės konstitucinės raidos. Šis konstitucinis aktas buvo nestabilus, jis buvo nuolat keičiamas, papildomas. Šį procesą lėmė ir net savotiškai skatino tai, kad LPJ keitimo tvarka buvo labai lengva, jos nesunkino procedūrų taisyklės. LPJ normų sistemai buvo būdinga įvairių teisinių reiškinių, tradicijų, kultūrų samplaika. Kitaip sakant, iš tarybinės sistemos perėmus tam tikras konstitucinio reguliavimo formas ir papildžius jas naujovėmis, pati sistema buvo prieštaringa ir nenuosekli.

2.3. Naujaisiuoju laikų Lietuvos konstitucionalizme ypatinga reikšmė teiktina 1991 m. vasario 9 d. apklausai (plebiscitui). Tautai nuspręsti buvo pateiktas vienas klausimas – ar rinkėjai pritaria rengiamos Lietuvos Respublikos Konstitucijos teiginiui: *Lietuvos valstybė yra nepriklausoma demokratinė respublika*. Gali kilti klausimas, kodėl 1990 m. kovo 11 d. atkūrus Lietuvos valstybę 1991 m. vasario 9 d. reikėjo dar kartą deklaruoti, kad Lietuvos valstybė yra nepriklausoma demokratinė respublika. Siekiant bent iš dalies atsakyti į šį klausimą reikėtų apžvelgti ir įvertinti kai kurias to meto politines teises aplinkybes.

Pirma. Visuotinė apklausa (plebiscitas) buvo atsakymas į Tarybų Sąjungos vadovybės organizuojamą referendumą dėl TSRS išlikimo, kuris turėjo įvykti 1991 m. kovo 17 d. Beje, Lietuvos politinė ir teisinė pozicija dėl to referendumo buvo suformuluota 1991 m. vasario 22 d. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo ir Vyriausybės pareiškimė „Dėl 1991 m. kovo 17 dieną Tarybų Sąjungoje rengiamo TSRS referendumo“ [15, p. 638]. Šiame dokumente buvo pabrėžta, kad nuo 1990 m. kovo 11 d. „... jokie TSRS įstatymai ar valdžios nutarimai Lietuvoje neveikia ir jos žmonių niekaip neįpareigoja“. Buvo priminta, kad „<...> pasaulio valstybių bendrija niekada nepripažino Lietuvos aneksijos ir teisiniu požiūriu Lietuva niekada nebuvo TSRS teritorijos dalimi“. Ir pagaliau buvo pabrėžiama, kad tokio referendumo organizavimas yra ne kas kita, „<...> kaip šiurkštus kišimasis į Lietuvos Respublikos vidaus reikalus ir naujas pasikėsinimas į jos suverenitetą“.

Antra. 1991 m. vasario 9 d. apklausa (plebiscitas) vertintina ir atsižvelgiant į tarptautinių santykių kontekstą. Šiuo aspektu apibūdinant apklausą (plebiscitą) reikia atkreipti dėmesį į tai, kad vakarų valstybių politinės vadovybės iš esmės neskatino spartesnio TSRS irimo proceso ir atsargiai vertino ryžtingą Baltijos valstybių poziciją dėl atsiskyrimo nuo TSRS ir nepriklausomų demokratinių valstybių atkūrimo. Kita vertus, įvairiomis progomis buvo išreiškiama nuomonė, kad Lietuvos tauta nepriklausomybės klausimą turėtų išspręsti referendumu. Taigi vienas iš apklausos (plebiscito) siekinių buvo patvirtinti pasaulio demokratinei civilizacijai Lietuvos tautos suverenų ryžtą atkurti nepriklausomą demokratinę valstybę. Buvo prognozuojama, kad būtent toks Tautos suverenų galių išreiškimas sustiprins Lietuvos valstybės prestižą tarptautinėje bendrijoje, pagreitins jos pripažinimą ir diplomatinių santykių užmezgimą.

Trečia. Apklausos (plebiscito) organizavimo prielaidos rėmėsi ne tik vidaus ir užsienio politikos tikslais ir uždaviniais. Lietuvos žmonių apklausa ir jų pareikšta nuomonė buvo ypač svarbi konstitucionalizmo raidos aspektu. Kitaip sakant, steigiamosios valdžios (tautos) pareikšta suvereni galia ir valia dėl Lietuvos valstybės, buvo tas konstitucinis ir moralinis pagrindas, kuriuo remiantis įsteigtoji valdžia (Aukščiausioji Taryba) galėjo tęsti pradėtą valstybės atkūrimo darbą, spartinti konstitucijos kūrybą [16].

Rengiant Konstituciją pirmasis žingsnis turėjo būti esminio klausimo – Valstybės formos apibrėžimas. Šiuo atžvilgiu samprotaujant apie apklausą (plebiscitą) reikia pažymėti, kad teiginys „Lietuvos valstybė yra nepriklausoma demokratinė respublika“ apibendrino ir suvienijo iki tol vartojamus Lietuvos valstybės apibrėžimus [17]. Ir šia prasme tautos valios ir jos suverenų galių išreiškimas buvo neabejotinai svarbus ir prasmingas.

Įvykusi apklausa (plebiscitas) buvo pagrindas priimti 1991 m. vasario 11 d. Lietuvos Respublikos konstitucinį įstatymą „Dėl Lietuvos valstybės“, kuris tapo Lietuvos Respublikos Konstitucijos sudedamąja dalimi. Tai įtvirtinta Konstitucijos 150 straipsnyje.

Apibendrinant 1991 m. vasario 9 d. apklausos (plebiscito) reikšmę formuojant Lietuvos politinės sistemos konstitucinius pagrindus galima daryti šias išvadas: 1) Konstitucinis įstatymas „Dėl Lietuvos valstybės“ organiškai papildė šiuos Lietuvos konstitucionalizmo istorinius aktus – 1918–ųjų metų vasario 16 d. Nepriklausomybės aktą, 1920–ųjų metų gegužės 15 d. Steigiamojo Seimo rezoliuciją ir 1991–ųjų metų kovo 11 d. aktą dėl Lietuvos nepriklausomos valstybės atstatymo; 2) Lietuvos žmonių valia, pareikšta apklausoje (plebiscite), ir Konstitucinis įstatymas „Dėl Lietuvos valstybės“ iš esmės buvo tas pagrindas, kuriuo remiantis Konstitucijoje buvo įtvirtinta Lietuvos valstybės valdymo forma (respublika), teritorinės santvarkos forma (unitarinė) bei politinės sistemos forma (demokratija), valstybės organų sistema, šių organų įgaliojimai ir jų tarpusavio ryšių pobūdis, 3) apklausa (plebiscitas) naujaisiais laikais Lietuvos konstitucionalizme reikšminga ir tuo, kad 1991 m. kovo 11–ąją paskelbus Lietuvos valstybės atkūrimą pradėta demokratinė konstitucinės (teisinės) valstybės tradicija, kai visus svarbiausius visuomenės ir valstybės gyvenimo klausimus tauta sprendžia tiesiogiai ir taip įgyvendina savo suverenias galias. Vėliau vyko 1992 m. gegužės 23 d. referendumas dėl Lietuvos Respublikos prezidento institucijos atkūrimo, 1992 m. birželio 14 d. referendumas dėl Rusijos armijos išvedimo ir okupacijos padarytos žalos atlyginimo, 1992 m. spalio 25 d. referendumas dėl Konstitucijos; 4) Lietuvos žmonių apklausos (plebiscito) rezultatai ir priimtas Konstitucinis įstatymas suvaidino svarų vaidmenį sustiprindami Lietuvos valstybės prestižą pasaulyje, tarptautinėje bendrijoje.

2.4. Jau minėjome, kad 1991 m. gegužę buvo paskelbti žmonėms svarstyti Lietuvos Respublikos Konstitucijos koncepcijos metmenys (toliau – Metmenys). Šis dokumentas ne tik reiškė tam tikrą konstitucinės kūrybos etapą, bet ir atspindėjo visuomenėje plačiai paplitusias politines ir teises idėjas dėl Lietuvos Respublikos būsimosios politinės sistemos pagrindinių parametrų. Nors Metmenys ir nesuvaidino konkretaus reguliuojančiojo vaidmens Lietuvos konstitucionalizme, tačiau buvo reikšmingas politinis teisinis dokumentas, išreiškęs to meto Lietuvos politinės teisinės kultūros pagrindinius bruožus. Jo nuostatos akivaizdžiai atsispindėjo ne tik įvairiuose konstitucijų projektuose, bet ir 1992 m. spalio 25 d. Lietuvos Respublikos Konstitucijos bendrojoje koncepcijoje ir tekste.

Atsižvelgdami į Metmenų turinio pagrindinius bruožus galime daryti kai kurias apibendrinančias išvadas: 1) Metmenys buvo kuriami sudėtingomis politinėmis sąlygomis, t. y. tada, kai buvo siekiama Lietuvos nepriklausomos valstybės įtvirtinimo, jos tarptautinio pripažinimo. Šioje kovoje buvo pasitelkiamos įvairios politinės, teisinės priemonės, o vienas iš reikšmingiausių faktų – prasidėjusi naujos Konstitucijos kūryba. Būsimosios Konstitucijos vizija brendo aštroje diskusijoje dėl valstybės ir visuomenės sąveikos, dėl teisės vaidmens ir įtakos politiniame procese; 2) Metmenyse išreikštas siekis formuluoti bendruosius konstitucinės sistemos bruožus, kurie būtų visuotinių svarstymų pradžia kelyje į nuolatinę Lietuvos Respublikos Konstituciją; 3) esminis Metmenyse sprendžiamas klausimas buvo valstybės valdžios konstrukcija. Tai buvo sudėtinga problema, nes ji įvairiapusiais saitais susijusi su skirtingų socialinių grupių interesais, kultūros, ideologijos, teisės reiškiniiais, asmens ir visuomenės sąveikos problemišku. 4) Metmenyse atsispindi prielankumas parlamentinės demokratijos prioritetams. Ir tai nėra atsitiktinumas. Tuo metu labai daug žmonių manė, kad parlamentinė demokratija sudarys jų politinių ir teisiųjų lūkesčių įgyvendinimo prielaidas. Tokia demokratijos kultūra savo savastimi buvo neatsiejamai suaugusi ir kilusi iš Atgimimo laiko daugiataukstantinių žmonių susirinkimų, kuriuose prabilo, reiškė savo valią ir galią suverenai – Lietuvos Tauta; 5) nors Metmenyse galima rasti Laikinojo Pagrindinio Įstatymo kai kurių bruožų ir jo nuostatų atspindžių, jie buvo ženklus žingsnis kuriant Lietuvos Respublikos konstitucinį modelį.

2.5. Palyginti ramų Metmenų svarstymą visuomenėje įaudrino Respublikos Prezidento institucijos atkūrimo pasiūlymai, išreikšti politinių organizacijų ir kai kurių politikos veikėjų nuomonėmis. Štai Lietuvos Sąjūdžio Seimo Taryba 1991 m. spalio 22 d. paskelbė pareiškimą „Dėl Lietuvos Respublikos prezidento institucijos atkūrimo“. Sąjūdžio Seimo Taryba

pažymėjo, kad Lietuvos Respublika – jau visuotinai pripažinta valstybė, Jungtinių Tautų organizacijos narė. Pareiškime buvo pabrėžta: „Šiandieninė Lietuvos situacija, ypač jos vidaus reikalai, visus mus įpareigoja ieškoti kiek galima greitesnių sprendimų. Bene optimaliausias jų – Lietuvos Respublikos prezidento institucijos atkūrimas <...>“ [18].

Pasiūlymas nedelsiant, dar 1991 metų rudenį, atkurti Respublikos Prezidento instituciją buvo grindžiamas šiais argumentais: būtų visiškai suformuota valdymo sistema, padidėtų valdžios veiksmingumas, taptų efektyvesnis Parlamento ir Vyriausybės darbas, nusistovėtų valdžios santykis; esmingiau ir konstruktyviau būtų galima kurti ekonomiką ir kultūrą, išlaikyti socialinę pusiausvyrą, atkurti ir įtvirtinti žmogaus teises; būtų įteisinta asmeninė atsakomybė už svarbių valstybės reikalų sprendimus; būtų sutvarkytas valstybės atstovavimas bei reprezentavimas.

1991 m. lapkričio 30 d. Lietuvos Sąjūdžio Seimas pritarė Sąjūdžio Seimo Tarybos pateiktiems įstatymų projektams dėl Prezidento institucijos. Sąjūdžio Seimas įgaliojo Seimo Tarybą šiuo klausimu nedelsiant organizuoti referendumą, kuris galėtų būti sustabdytas, jeigu Aukščiausioji Taryba priimtų atitinkamus įstatymus ir nutarimą dėl neatidėliotinių Respublikos Prezidento rinkimų [19]. Netrukus spaudoje buvo paskelbti įstatymų „Dėl Lietuvos Respublikos Prezidento“ ir „Dėl Lietuvos Respublikos Prezidento institucijos atstatymo ir Lietuvos respublikos Laikinojo Pagrindinio Įstatymo pakeitimo ir papildymo“ projektai [20].

Siekimą nedelsiant atkurti Respublikos Prezidento instituciją dar labiau sustiprino Lietuvos Sąjūdžio III suvažiavimo 1991 m. gruodžio 15 d. rezoliucija „Dėl Respublikos Prezidento institucijos atkūrimo“. Suvažiavimas įpareigojo Sąjūdžio Seimą ir Seimo Tarybą tęsti pradėtą darbą, kad konstruktyviai ir kaip galima greičiau būtų pasiektas tikslas, o Sąjūdžio remti Aukščiausiosios Tarybos deputatai buvo paraginti visokeriopai palaikyti Prezidento institucijos atkūrimą [21].

Vertinant referendumui teiktų įstatymų projektų turinį galima formuluoti keletą apibendrinančių išvadų. Visų pirma buvo siekiama Respublikos Prezidentui suteikti reikšmingą vaidmenį politinėje sistemoje. Kita vertus, įgyvendinti daugelį Prezidentui numatytų įgaliojimų varžė Seimo galios. Taigi, kad ir kaip vertintumėme valstybės valdžios sandaros aspektus, reikia pabrėžti, kad buvo siekiama suteikti Prezidentui maksimalias galias, tačiau numatyti ir kai kuriuos šių galių ribojimus.

Įstatymų projektai, kurie buvo pateikti 1992 m. gegužės 23 d. referendumui [22], nebuvo priimti. Į referendumą atvyko 57,64 proc. rinkėjų, o įstatymų projektams pritarė 39,96 proc. visų rinkėjų. Apie tai, kokį vaidmenį suvaidino referendumas politiniame visuomenės gyvenime, byloja po referendumo Aukščiausioje Taryboje vykusio diskusija [23, p. 240–257]. Vertinant patį referendumą ir jo rezultatus Lietuvos konstitucionalizme reikia pabrėžti, kad Lietuvos rinkėjų valia buvo svarbus veiksnys ne tik pasirenkant Lietuvos valstybės valdymo formą, nustatant valdžios institucijų galias, bet ir ieškant bei surandant konstruktyvias politinių kompromisų paieškos formas.

2.6. Viena vertus, idėjos nedelsiant atkurti Respublikos Prezidento instituciją labai populiarizavo visuomenę, kita vertus, šio tikslo siekimas paspartino konstitucinį procesą – naujos Konstitucijos rengimą. Jau 1991 m. lapkričio 5 d. Aukščiausioji Taryba priėmė nutarimą dėl Lietuvos Respublikos konstitucingumo raidos, suformulavo būsimosios Konstitucijos esminius bruožus, taip pat socialines ir politines sąlygas, į kurias turėtų būti atsižvelgiama rengiant ir priimant Konstituciją. Nutarime taip pat nustatyti terminai, iki kada reikėjo sudaryti Konstitucijos rengimo komisiją ir kada ji turėtų pateikti Konstitucijos projektą [24].

1991 m. gruodžio 10 d. Aukščiausioji Taryba sudarė laikinąją komisiją konstitucijos projektui parengti ir pavedė jai iki 1992 m. kovo 15 d. pateikti Konstitucijos projekto variantą [25]. 1992 m. sausio 22 d. Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumas patvirtino komisijos darbo nuostatus [26, p. 588–590]. Be bendro pobūdžio organizacinių klausimų, šiame dokumente buvo rašoma ir apie tai, kad komisija, rengdama Konstitucijos projektą, turi vadovautis ilgamžė Lietuvos valstybingumo patirtimi, atsižvelgti į Lietuvos Respublikos Konstitucijos koncepcijos metmenis ir tarpukario Lietuvos valstybės konstitucijas, taip pat į Europos valstybių ir kitų šalių konstitucijų demokratines ištakas.

1992 m. balandžio 21 d. Aukščiausioji Taryba pritarė Laikinosios komisijos Konstitucijos projektui parengti atliktą darbą ir nutarė šį projektą paskelbti visuomenei svarstyti [27]. Tačiau šio Konstitucijos projekto kelias prieš jį paskelbiant ir po to buvo komplikotas. Problema buvo ta, kad 1992 m. kovo 3 d. Laikinajai komisijai aprobavus parengtą Konstitucijos projektą ir nutarus pateikti jį Aukščiausiai Tarybai svarstyti, trys Komisijos nariai pasiūlė daugelio straipsnių alternatyvas, o vėliau parengė ir alternatyvų vientisą Konstitucijos projektą.

1992 m. gegužės 6 d. buvo paskelbta Deklaracija dėl Lietuvos Konstitucijos, kurią pasirašė Lietuvos Sąjūdis, Lietuvos demokratų partija, Lietuvos krikščionių demokratų partija, Lietuvos tautininkų sąjunga. Deklaracijoje buvo paskelbta apie sudarymą koalicijos Konstitucijos projektui rengti ir siekimą, kad jis būtų priimtas [28]. Netrukus spaudoje buvo paskelbtas ir Sąjūdžio koalicijos „Už demokratinę Lietuvą“ Konstitucijos projektas [29].

Taip atsirado dviejų konstitucijų projektai, ženklinę skirtingas pozicijas dėl valdžios institucijų konstitucinio statuso, jų sąveikos, kompetencijos. Esminių nesutarimų pagrindas – Seimo, Respublikos Prezidento ir Vyriausybės santykių subalansavimo problema bei kiti konstitucinio reguliavimo klausimai.

Tolesnę konstitucinės kūrybos raidą galima apibūdinti kaip nuolatinę ir atkaklią politinių ir teisinių kompromisų paiešką. Šis siekinys bene ryškiausias buvo Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos konstitucinių problemų derinimo grupės protokole, kuriam 1992 m. rugpjūčio 4 d. pritarė Aukščiausioji Taryba [30].

Išvados

1. 1992 m. spalio 25 d. Lietuvos Respublikos Konstitucijos politinės istorinės ištakos besąlygiškai susijusios su tarpukario Lietuvos Respublikos konstitucionalizmu ir su reikšmingiausiais to laikotarpio dokumentais – 1918 m. vasario 16 d. Nepriklausomybės aktu, 1920 m. gegužės 15 d. Steigiamojo Seimo rezoliucija dėl atstatytos Lietuvos demokratinės valstybės. 1990 m. kovo 11 d. Aukščiausiosios Tarybos Akte „Dėl Lietuvos Nepriklausomos Valstybės atstatymo“ šie dokumentai įvertinti: „niekada nebuvo nustoję teisinės galios ir yra Lietuvos Valstybės konstitucinis pamatas“.

2. Šiuolaikinė Lietuvos Respublikos Konstitucijos politinė ir teisinė koncepcija atspindi Lietuvos valstybingumo patirtį, Europos valstybių ir kitų šalių konstitucijų demokratines idėjas. Rengiant Konstituciją buvo atsižvelgiama į tarpukario Lietuvos Respublikos laikinąsias bei nuolatines konstitucijas. Savo teisine ideologija bei kultūra ji artima 1922 m. rugpjūčio 1 d. Lietuvos Valstybės Konstitucijai.

3. Konstitucijos bendroji koncepcija, ypač – valstybės valdžios institucijų konstrukcija brendo aštroje politinėje ir teisinėje polemikoje. Vienas iš aktualiausių klausimų buvo Respublikos Prezidento konstitucinio statuso problema. Diskusija dėl šios aktualijos ženkliai lėmė ir kitų valstybės valdžios šakų sąveikos modelį, kuris vėliau buvo įtvirtintas Konstitucijoje.

4. XX amžiaus pabaigoje Lietuvos konstitucionalizmo raidai įtaką darė daugelis išorės ir vidaus politinių reiškinių. Esant šiam kontekstui išskirtinas 1988–1990 m. laikotarpis, kurio turinio pagrindinis aspektas buvo Tautos suverenių galių reiškimas ir politinės teisinės šio reiškinio prielaidos. Bene svarbiausiomis jų laikytinos: TSRS paskelbta persitvarkymo politika; Rytų ir Vidurio Europos valstybėse vykusieji esminiai politiniai ir teisiniai lūžiai.

5. Lietuvos konstitucionalizme svarbų vaidmenį suvaidino Laikinasis Pagrindinis Įstatymas. Jis ženklino vadinamąjį pereinamąjį laikotarpį (1990–1992 m.), kurio metu buvo ryžtingai reformuojama politinė, teisinė sistemos, įtvirtinamos šiuolaikiškos demokratijos vyksmo formos. Šio konstitucinio akto galiojimo metu buvo kuriamos tolesnės konstitucinės raidos perspektyvos, atsispindėjusios įvairiuose konstituciniuose projektuose ir galutinai įtvirtintos 1992 m. spalio 25 d. Lietuvos Respublikos Konstitucijoje.

PASTABOS IR LITERATŪRA

1. **Lietuvos** Persitvarkymo Sąjūdis. Steigiamasis suvažiavimas. 1988 m. spalio 22–23 d. – Vilnius: Mintis, 1990.
2. **Lietuvos** TSR Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės žinios. 1989. Nr.6–46. Iki šio įsako priėmimo nebuvo teisinės tvarkos, kuria remiantis buvo galima registruoti visuomenines organizacijas.
3. Įsakui įsigaliojus Ministrų Tarybos nutarimu, be kitų visuomeninių organizacijų, buvo registruoti Lietuvos žurnalistų sąjungos, Lietuvos dailininkų sąjungos, Lietuvos kompozitorių sąjungos, Lietuvos fotomenininkų sąjungos, Lietuvos rašytojų sąjungos, Lietuvos dizainerių sąjungos, Lietuvos architektų sąjungos, taip pat Labdaros fondo įstatai.
4. **Lietuvos** TSR Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės žinios. 1989. Nr. 36–536.
5. Ankstesnėje Konstitucijos 6 straipsnio redakcijoje buvo rašoma apie tai, kad tarybinės visuomenės „vadovaujanti ir vairuojanti“ jėga, jos politinės sistemos, valstybinių ir visuomeninių organizacijų „branduolys“ yra Tarybų Sąjungos Komunistų partija.
6. **Žinios**. 1989. Nr. 36–537.
7. **Žinios**. 1989. Nr. 15–167.
8. **Žinios**. 1989. Nr. 15–166.
9. **Žinios**. 1989. Nr. 33–444.
10. 1989 m. liepos 28 d. Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumas priėmė nutarimą, kuriuo pavedė Vidaus reikalų ministerijai priimti sprendimus dėl piliečių pareiškimų išvykti nuolatiniam gyvenimui į užsienio šalis be iškvietimų, kurie buvo numatyti įvažiavimo į TSRS nuostatuose. Prezidiumas taip

pat siūlė Vidaus reikalų ministerijai atsisakyti Ekonominės savitarpio pagalbos tarybos šalių piliečių, kurie laikinai atvyko į Lietuvos TSR teritoriją, registravimo vidaus reikalų tarnybose.

11. **Žinios**. 1989. Nr. 32–432.
12. **Lietuvos Sąjūdis ir valstybės idealų įgyvendinimas**. – Vilnius: LII leidykla, 1998.
13. **Žinios**. 1990. Nr. 8–182.
14. **Lietuvos aidas**. 1991 m. gegužės 10 d.
15. **Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos ir Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo dokumentų rinkinys**. T. 2.
16. Beje, pirmieji žingsniai jau buvo daromi: 1990 m. lapkričio 7 d. Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumas patvirtino Lietuvos Respublikos Konstitucijos rengimo grupę, kuri jau buvo pradėjusi darbą. Tai buvo pirmoji organizacinė struktūra, turėjusi konkretų tikslą – parengti bent jau bendrąją Konstitucijos koncepciją. Ši grupė parengė Konstitucijos koncepcijos metmenis, kurie, aprobuoti Aukščiausiosios Tarybos Prezidiume 1991 m. gegužės 1 d., buvo paskelbti spaudoje visuomenei svarstyti.
17. 1990 m. kovo 11 d. akte „Dėl Lietuvos Nepriklausomos Valstybės atstatymo“ buvo pasakyta, kad „<...> Lietuva vėl yra nepriklausoma valstybė“, o Laikinojo Pagrindinio Įstatymo 1 straipsnis formuluojamas taip: „Lietuvos Respublika yra suvereni demokratinė valstybė, išreiškianti Lietuvos liaudies bendrą valią bei interesus“.
18. **Lietuvos aidas**. 1991 m. spalio 29 d.
19. **Lietuvos aidas**. 1991 m. gruodžio 4 d.
20. Ten pat. 1991 m. gruodžio 5 d.
21. Ten pat. 1991 m. gruodžio 19 d.
22. 1992 m. gegužės 7 d. „Lietuvos aide“ buvo paskelbti du įstatymų projektai: „Dėl Lietuvos Respublikos Prezidento“, „Dėl Lietuvos Respublikos Laikinojo Pagrindinio Įstatymo pakeitimo ir papildymo atkuriant Lietuvos Respublikos Prezidento instituciją“.
23. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos (pirmojo šaukimo) penktoji sesija. Stenogramos. Nr. 57. – Vilnius: Lietuvos Respublikos Seimo leidykla, 1995.
24. **Žinios**. 1991. Nr. 32–874.
25. **Žinios**. 1991. Nr. 36–978.
26. **Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos ir Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo dokumentų rinkinys**. Nr. 4. – Vilnius: Valstybinis leidybos centras, 1992.
27. **Lietuvos aidas**. 1992 m. gegužės 1 d.
28. Ten pat. 1992 m. gegužės 6 d.
29. Ten pat. 1992 m. gegužės 14 d.
30. **Žinios**. 1992. Nr. 24–708.

Some of the Legal Political Sources of the Constitution of the Republic of Lithuania of 25 October, 1992

Assoc. prof. dr. Juozas Žilys
Law University of Lithuania

SUMMARY

In assessing the current Constitution of the Republic of Lithuania it has to be stated that it expresses and reflects political legal processes and the consequences thereof in democracy development. For the purposes of comprehending the entirety of the current Constitution system, it is essential to take account of the legal, political and historical aspects of this issue. All this predetermines a more comprehensive understanding of the Constitution's institutes and other phenomena thereof, also of the objective and subjective factors that influenced their formation. This is of major significance, since without the evaluation of the said and other circumstances, we will not

succeed in finding the answer to the fundamental question, i.e. what is the genesis of the grounds of the Constitution of the Republic of Lithuania.

This article examines the main legal political phenomena, which, in the author's opinion, were of vital importance in the creation of the current Lithuanian constitutional system. In this context, three stages can be distinguished. The period of 1988-1990 belongs to the first stage. The principal feature of this period was the revision of the functioning political system. The second stage of the Lithuanian constitutional development is to be associated with the period of validity of the Provisional Fundamental Law of the Republic of Lithuania. This period is to be defined as a transitional one, during which the conception of the constitutional grounds of the state of the Republic of Lithuania became mature. The third development stage commenced from 25 October, 1992, with the adoption of the Constitution of the Republic of Lithuania, which is continued into today.

